

**ПРАГМАТИЧНИ ФУНКЦИОНАЛНИ ПЕРСПЕКТИВИ
НА ХИПЕРБОЛАТА (ВЪРХУ ХУДОЖЕСТВЕНИ
ПРОИЗВЕДЕНИЯ НА А. МАТВЕЕВА)**

*Габриела Терзийска
Софийски университет „Св. Климент Охридски”*

**HYPERBOLE FROM A PRAGMATIC FUNCTIONAL
PERSPECTIVE (BASED ON THE WORKS
OF A. MATVEEVA)**

*Gabriela Terziyska
St. Kliment Ohridski University of Sofia*

This study examines meaning and mechanisms of hyperbolization from a communicative-pragmatic perspective, focusing on how they serve to realize the speaker's intentions in constructing the pragmatic framework of the utterance. Based on the works of contemporary Russian writer Anna Matveeva, the analysis considers both conventional and individual hyperboles. The findings emphasize the functional role of hyperbole as a stylistic device that intensifies evaluation, conveys subjectivity and enhances the expressive potential of discourse.

Keywords: hyperbole, pragmatics, contemporary Russian prose, communicative strategy, Anna Matveeva

В настоящата статия хиперболата се разглежда като стилова фигура, която участва в конструирането на обмислен комуникативен акт, целящ привличане вниманието на адресата с акцент върху конотативно-оценъчното, експресивното съдържание на изказването. Тя функционира като средство за усиляване на речевата емотивност и оформяне на образната характеристика на обекти и явления от заобикалящия ни свят. В художествените произведения хиперболата е използвана за създаване на ефект на изненада, възторг, възмущение, гняв, като спомага за интензитета в изразяването на субективното отношение на автора към предмета на речта, подсилва усещането за убедителност на повествованието. В специфични литературни контексти тя може да служи като инструмент за комично преувеличение, предизвиквайки усмивка у читателя. И не на последно място, хиперболата е специфика на индивидуалния писателски стил.

Художествената хипербола е сродна на разговорната, тъй като и двете се изграждат чрез сравнение и имат за цел да създадат ярки и жизнени образи. В разговорната реч обаче говорещите най-често използват за хиперболизация устойчиви фразеологизми (клишета), които отдавна са се утвърдили в езика, „докато авторите на художествени текстове се стремят към неповторимост на създадената от тях хипербола“¹ (Крысин/Krysin 2008: 255). Без съмнение, анализът на подобни единици „спомога за по-пълното разкриване на особеностите на националния светоглед на носителите на езика, за по-детайлното описание на тяхната езикова картина, за формирането на по-достоверна представа за епохата, в която са създадени“ (Манчев/Manchev 2022: 59).

Изследването се фокусира върху хиперболата като добре познат на читателската аудитория езиков и прагмастилистичен феномен, от една страна, а от друга – като ярък писателски похват, разкриващ уникалността на авторския стил. Представеният комуникативно-прагматичен анализ на хиперболата е осъществен върху материал от произведения (разкази и повести) на Анна Матвеева, публикувани в книгата „Лолотта и другие парижские истории“ (2016).

Наблюденията върху функционирането на устойчиви (разпознаваеми включително и като фразеологични) изрази, образувани чрез хипербола, показват, че най-често те се използват от авторите за описание на действия, ситуации, състояния и тяхната субективна оценка. Типичен пример за хиперболизирана оценъчна характеристика на действия открихме в разказа на А. Матвеева „Немолодой и некрасивый“. По време на полет за Париж главната героиня случайно става свидетел на разговор между приятели, които обсъждат своя обща позната. Ето как героинята, от чието лице се води повествованието, коментира речевото поведение на един от двамата си спътници: *Бедную Настюху он буквально по косточкам разобрал* (АМ/АМ).

С използването на фразеологизма *разобрать по косточкам* (‘подробно и до най-малък детайл да разгледаш някого или нещо’) читателското внимание се насочва към факта, че говорещият безпощадно критикува своята позната. Употребеният устойчив израз в ролята му на иронична хипербола позволява на А. Матвеева да открие някои значими комуникативно-прагматични аспекти на актуалната ситуация:

- да постави акцент върху крайно подробния негативен коментар на младежа, отнасящ се до момиче на име Настя;
- да изрази насмешка и критично отношение към поведението на говорещия.

¹ Всички преводи, представени в статията, са мои, Г. Т.

Употребата на устойчиви хиперболични сравнения може да служи за експресивна оценка на състоянието на определен персонаж. Например:

– *Как себя чувствуете, больной?* – спросил он у Димы.

– **Как лом проглотил**, – прошептал муж (АМ/АМ).

Тук стиловата фигура създава колоритен образ, подчертаващ негативните усещания на ухапвания от змия герой на повестта „Рыба в воде“. Репликата стимул *Как себя чувствуете, больной?* е въпрос на лекар към пациента, докаран по спешност в болницата. Отговорът *Как лом проглотил* (букв. ‘все едно съм глътнал метален лост’) е емоционално-оценъчно твърдение, в което героят с ярки краски рисува собственото си състояние, за да стане ясно колко зле се чувства. Сравнението с поглъщането на нещо голямо, твърдо и невъзможно за сдъвкване има за цел да убеди адресата, че става дума за изключително силен дискомфорт. Хиперболизираното експресивно описание на преживяването внася в диалога елемент на самоирония, която прави общуването по-непринудено и добавя към речевия акт хумористичен нюанс. Същевременно с включването на хипербола в репликата реакция А. Матвеева „нагнетява“ у читателя допълнително усещане за недоволство от страна на пациента.

Впечатлението за нещо извънредно голямо е предадено чрез хипербола и в следния откъс от разказа „Красный директор“: *Секретарша Люся пришла на завод совсем ещё молодой девушкой, между работой успела выйти замуж и развестись. Детей у неё не было, а вот пронительности – хоть ложкой ешь* (АМ/АМ).

Хиперболичният израз *хоть ложкой ешь* (ср. бълг. ‘с лопата да ринеш’), поставен в необичаен (неочакван за читателя) контекст, служи на писателката за иронично подчертаване на пронителността на героинята чрез „обективизация“ – представянето ѝ като субстанция със значителен обем и гъстота. Прагматичният потенциал на хиперболата се крие в компактното, но съдържателно описание на „уникалните“ способности на Люся да наблюдава, разбира, анализира на дълбочинно ниво, въпреки младостта и липсата на личен семеен и родителски опит. Стилвата фигура ѝ приписва изключителни качества, на които трябва да се обърне особено внимание.

Следва да отбележим, че словосъчетанието *хоть ложкой ешь*, използвано в значение ‘в голямо количество, в изобилие’, не е фиксирано в академични справочници (там намираме неговия речников аналог *хоть отбавляй*). В бъдеще то би могло да придобие статута на устойчив израз, утвърждавайки се в руския език именно чрез разговорната реч и съвременната художествена литература, където се среща най-често.

Една от разновидностите на преувеличението като комуникативен феномен откриваме в хиперболизираните изрази, описващи пълната липса на нещо. Показателен пример е представен в следния фрагмент от повестта „Рыба в воде“:

*Евка вздыхает – ей хочется рассказать мне свои новости, но это невозможно, Наташину речь не остановишь. Сестра трижды обходит по кругу каждую тему, возвращаясь к началу, – и кладёт словесные кирпичи так тесно, что другому человеку лучше сразу же спрятать подальше свой мастерок: **не втиснешь ни словечка!** (АМ/АМ).*

Тук обект на оценка е маниерът на общуване на Наташа (по-голямата сестра на главната героиня), която е свикнала да налага мнението си по всички въпроси и на всички около себе си. Строителната метафора *класть словесные кирпичи* (букв. ‘редя тухли от думи’, по подразбиране – ‘строя кули от думи’) служи за описание на плътно следващите едно след друго изречения на героинята, като създава усещането, че думите ѝ са не само многобройни, но и произнасяни без пауза помежду им. Употребата на хиперболата *не втиснешь ни словечка* (‘не може и думичка да вмъкнеш’) подчертава, че в разговор с Наташа събеседникът няма абсолютно никаква възможност да се включи дори и с най-кратка реплика. Така по убедителен начин се създава представата за доминиращия стил на комуникация на персонажа и се изтъква тоталната липса на диалог с останалите участници в разговора.

Уникалните авторски хиперболи имат изключително висок прагматичен потенциал, свързан с оригиналността и силата на въздействие на художественото произведение. Използваните разнообразни похвати при създаването им могат да бъдат систематизирани, като сред най-разпространените се нареждат хиперболизирани изказвания, отнасящи се до:

А) описание на обект, действие, състояние:

Теперь я буду вас кормить! – торжествует мама [...] Маму и так-то легко обидеть – она от любого слова вспыхивает, как лесной пожар от непотушенной сигареты. Ну, а если закрывать тарелку ладонью и пытаться улизнуть из-за стола, не перепробовав всех блюд, – это будет обида такой силы, что Эйфелева башня покачнется (АМ/АМ).

В откъса става дума за пристигането на главната героиня на повестта „Рыба в воде“ в дома на майка ѝ в Париж. Конструираната от А. Матвеева хипербола има за цел да подчертае емоционалността и уязвимостта на майката – силата на обидата ѝ би била толкова мощна, че би могла да разклати Айфеловата кула. Това абсурдно преувеличение е сполучлива авторска находка, чрез която описваното състояние се

превръща от афектно в комично. С други думи, изказването придобива ироничен оттенък, а както е известно, иронията е „важен механизъм за реализация на категориите експресивност и оценъчност“ (Петкова/Petkova 2022: 107). Сравнението с глобално разпознаваемия културен символ придава ярка експресивност на изказването, съчетавайки тънкия хумор с многопластова образност. Хиперболата успешно изпълнява ролята си на изразителен стилос инструмент, значително повишаващ емоционалния заряд на повествованието.

Б) преувеличаване на „обективно голямото“:

*Юра моментално всё понял – и пока мы крутили головами, побежал на крик. Бледный Дима широко разводил руки, как рыбак: – Вот такой величины дрянь! Зубы **сантиметра по три**, не меньше. Я ж думал, на гвоздь наколосся – но откуда тут гвоздь? Удар, как шприц воткнули!* (АМ/АМ).

В епизода се представя сцена, в която ухапаният от змия герой разказва в състояние на силен страх за случилото се, представяйки змийските зъби с размер от *поне три сантиметра*. Размерното преувеличение подчертава опасността и сериозността на ситуацията, акцентира върху мащаба на заплахата, която змията представлява. Прагмастическата функция на хиперболата се състои не само в интензитета на речевата експресия, но и в образното описание на преживения от Дима стрес: вътрешно напрежение, уплах, тревога. Същевременно в репликата с преувеличеното и комично описание на зъбите прозира авторската иронична оценка на историята.

В) обозначаване на интензитет, мащаб:

*Бомж стоял рядом с директором – **заросший до самых глаз** мужик, на **каких пахать можно**, но никто не пашет, потому что „не запрягли“* (АМ/АМ).

Тук хиперболата е употребена с цел постигане на комуникативно-прагматичен ефект, подчертаващ контраста между очакваното и реалното. В разказа „Красный директор“ героят, чиято дъщеря току-що се е омъжила в Париж, се озовава в компанията на бездомник, докато издирва местна забележителност. Описанието *заросший до самых глаз мужик* (бълг. *обрасъл чак до очите мъж*) представлява хиперболизирана характеристика, целяща образната визуализация на външния вид на клошаря. Чрез описанието с елементи на гротеска в съзнанието на читателя оживява колоритната картина не просто на скитник, а на персонаж в крайно занемарено състояние.

В посочения откъс интерес представлява и друго явление – умелото съчетаване на устойчива с авторска хипербола в един речев пасаж.

Употребата на трансформирания популярен израз *на ком-л. пахать можно* ('с който може да се оре'; срв. бълг. *здрав като бик*) допълнително акцентира върху физическата сила и издръжливостта на персонажа, което въвежда и следващия гротесков фрагмент в описанието на случайната среща край парижкия канал. Силата на израза се крие в противоречието между физическия потенциал на клошаря и липсата на реална трудова активност: *но никто не пашет, потому что „не запрягли“*. Следва да отбележим, че в руския фразеологичен фонд глаголят *запрягать* (бълг. *впрягам/запрягам*) се среща като ключов компонент в поговорката *Запрягать – не ехать*, коментираща етапа на подготовка за работа, пристъпването към трудно начинание. Така, пораждайки отчетливи образни асоциации, разглежданата авторска хипербола участва в реализацията на цялостната комуникативна стратегия на А. Матвеева, ориентирана към иронично-саркастичното преосмисляне на социалните роли и стереотипи.

Въз основа на осъществения анализ могат да бъдат формулирани някои изводи, отнасящи се до функционално-прагматичното значение на хиперболата в художествения текст.

Устойчивите хиперболични изрази успешно се комбинират с уникалните авторски хиперболи, като съвместно допринасят за изграждането на семантично-прагматичното съдържание на текста. Хиперболата изпълнява функцията не само на оригинален стилорнамент в литературната творба, но и на мощно речево средство, усиляващо оценъчността, експресивността и емотивността на повествованието, създавайки тясна рефлексивна връзка между автора и читателя.

Разнообразието на използваните хиперболични средства до голяма степен се обуславя от умението на писателя да борава с всички налични ресурси на езика при формиране на комуникативно-прагматичната основа на изказването. Така се зараждат и нови устойчиви словосъчетания, които все още не присъстват в академичните издания, но постепенно намират място в други съвременни художествени произведения, както и в неформалното общуване на носителите на съответния език и култура.

БИБЛИОГРАФИЯ

Крысин/Krysin 2008: Крысин, Л. П. *Слово в современных текстах и словарях: Очерки о русской лексике и лексикографии*. Москва: Знак, 2008. [Krysin, L. P. *Slovo v sovremennyh tekstah i slovaryah: Ocherki o russkoy leksike i leksikografii*. Moskva: Znak, 2008]

Манчев/Manchev 2022: Манчев, В. С. О некоторых особенностях русских трансформированных фразеологических единиц с точки зрения их передачи на болгарский язык (на материале произведений современной русской фантастической литературы) // *Болгарская русистика*, 2022/3, 2022, 53 – 61. [Manchev, V. S. O nekotoryh osobennostyakh russkih transformirovannyh frazeologicheskikh edinit s tochki zreniya ih peredachi na bolgarskiy yazik (na materiale proizvedeniy sovremennoy russkoy fantasticheskoy literatury) // *Bolgarskaya rusistika*, 2022/3, 53–61.]

Петкова/Petkova 2022: Петкова, С. *Эвфемизмы в современных медиатекстах. Коммуникативно-прагматический аспект*. София: Парадигма, 2022. [Petkova, S. *Eufemizmy v sovremennyh mediatekstah. Kommunikativno-pragmaticheskiy aspekt*. Sofia: Paradigma, 2022.]

ИЗТОЧНИЦИ

АМ/АМ: Матвеева, А. А. *Лолотта и другие парижские истории*. Москва: АСТ, 2016. [Matveeva, A. A. *Lolotta i drugie parizhskie istorii*. Moskva: AST, 2016.]